

SZUBJEKTIVITÁS AZ ISKOLAI ÉRTÉKELÉSBEN

Szabó Imre Gábor, szaboimre.szi@freemail.hu
SzSzC Pálfy-Vízügyi Szakgimnáziuma

1. A téma bemutatása

Az oktatási-nevelési folyamat alapvető és nem nélkülözhető tevékenysége a tudásátadás eredményének és eredményességének meghatározása (Gyökös és Szemerszki, 2014). A mérés és értékelés a folyamat tényezőire vonatkozó releváns paraméterek mérésével a folyamat pillanatnyi állapotának vizsgálatán keresztül segíti a folyamatban részt vevők tevékenysége eredményességének és hatékonyságának a meghatározását. Az oktatási rendszer szereplői (diák, szülő, tanár, intézményvezető, stb.) kölcsönhatásban vannak, hatással vannak egymás munkájára. Mindegyiküknek saját célrendszerük van, amelyek néha nem egyeznek, ami konfliktushoz vezethet. Az érdekütközés feloldásának egyik módja a másik fél befolyásolása: rá kell venni az érintettet a döntésének megváltoztatására. Jelentős konfliktusforrás a tanulók osztályzatainak megállapítása. Minden olyan kísérlet csökkenti az értékelés pontosságát, amely befolyásolja az értékelőt, hogy szakmailag nem indokolt döntést hozzon a tanulók egy részének értékelésekor.

A befolyásolási okok között megjelenik

- Az intézményi eredmények „optimalizálása”. Ez jelenti egyrészt minél jobb eredmények elérését és felmutatását, másrészt a büntetés (vagy büntetésként megélt szankció) elkerülésének szándékát mind a tanulóknál, mind a tanároknál, mind az intézményeknél. Mindkét motivációnak lehet az a következménye, hogy a szereplők szándékosan manipulálják az eredményeket, hogy jobb teljesítményt mutathassanak fel (Fitz-Gibbon, 1996; Fitz-Gibbon and Williamson, 1990). Ennek egyik megjelenési formája a tanulók tanulmányi teljesítményének a valósnál pozitívabb minősítése.
- Az előítélet (Allport, 1999) vagy éppen ellenkezőleg, még az előítélet látszatának is a kerülése. Célszerű/tanácsos óvatosan kezelni az előítéletesség kérdését, mivel nem minden negatív viszonyulás tekinthető automatikusan előítéletnek. E területen a Magyarországon élő nemzeti és kulturális kisebbségek közül a cigány (roma) kisebbséggel kapcsolatos előítéletek vizsgálata indokolt.
- Az oktatási rendszer különböző (főként adminisztratív) elvárásainak teljesítése. Az oktatási rendszer ellenőrzését könnyen ellenőrizhető adminisztratív elvárások teljesülésének vizsgálatán keresztül végzi az oktatáspolitikai vezetés. Ilyen elvárás a bukási arány adott szint (10

%) alatt tartása, a végzettség nélküli iskolaelhagyók számának csökkentése és az osztálylétszámok adott szint felett tartása is. A középfokú oktatásba és szakképzésbe belépő tanulók tudásszintjére és neveltségi szintjére vonatkozó elvárások viszont nincsenek rögzítve, ezért ezek térben és időben erősen változatosak. Ennek ellenére ugyanazokat a követelményeket kell teljesítenie egy szegregált elitiskolának és egy hátrányos helyzetű térségben működő iskolának, ami jelentős kihívások elé állítja az utóbbiban dolgozó tanárokat.

Az előzetes kutatás nyomán további okok is a felszínre kerültek:

- A tanulási követelményeknek megfelelni nem tudó tanulók nem megfelelő kezelése.
- A tanuló viselkedése megítélésének megjelenése a tanulási teljesítmények értékelésében (Halo-effektus, Lachman and Bass, 1985). A tanár által jobb magatartásúnak ítélt tanulók egy részének a jegyei jobbak a tanulási teljesítmény által indokoltnál, míg a tanár által rosszabb magatartásúnak ítélt tanulók egy részének a jegyei rosszabbak. Mivel a különböző tanárok eltérő módon ítélik meg a tanulók magatartását, így a jegyek is nagyobb eltéréseket mutathatnak, mint a tantárgyi teljesítmények, ami szakmai vitákat generálhat.
- Ehhez kapcsolódik az osztályzatok másodlagos (büntetési vagy jutalmazási) célú használata. Ennek egyik oka, hogy az emberi szubjektivitás nem zárható ki a folyamatból. A másik ok (amit a kutatás interjúi megerősítettek), hogy a tanárok egy része nem érzi elegendőnek vagy kellően hatékonynak a tanuláson kívüli tanulói tevékenységek jutalmazásának vagy büntetésének eszközeit.

Mivel a magyar társadalomban nincsenek vallási törésvonalak, ezért ezek vizsgálata nem látszott indokoltnak. Az előzetes kutatásból nyert adatok megerősítették ezt a feltevést.

A befolyásolt értékelés, mint a rejtett tanterv (Nagy és Veszprémi, 2018; Pusztai, 2002) megjelenési formája, negatív hatással lehet a tanulóra.

- A tanulóban a tanárral, a tantárggyal, az iskolával vagy általában az oktatással és tanulással szembeni ellenérzések kialakulásához vezethet, ami akadályozza a versenyképes tudás megszerzésében.
- A felülértékelés konfliktusok forrása lehet mind a tanár és a nem megfelelően értékelt tanuló, mind a tanuló és a környezete között (Nagy, 1993). A felülértékelés azt a hamis képet alakíthatja ki a diákban, hogy a tudása megfelelő. A munkába állás után viszont szembesülni fog a valósággal, aminek kudarcélmény és az oktatással szembeni negatív attitűd lehet az eredménye.

- Az alulértékelés tanulási tehetetlenség kialakulásához vezethet (Peterson – Maier – Seligman, 1993), ami hátrányosan hathat a tanulónak a tanulás iránti elkötelezettségére.

A káros hatások nem csak a tanulót érintik. A hiányos tudású és a tanuláshoz negatívan viszonyuló fiatalok jelentős hátrányba kerülnek, ami a munkaadónak is nehézséget okoz. A jelenség csökkenti a megfelelő tudással munkába álló szakemberek számát a gazdaságban. Az értékelési objektivitás csökkenése rontja az iskola jó hírét is, ami a jobb teljesítményű tanulókért folyó versenyben hátrányt jelent, ami hosszabb távon rontja az oktatási színvonalat is.

2. A kutatás

A kutatás a tanulói teljesítmények szándékosan szubjektív értékelésére és minősítésére irányuló külső hatások fajtáinak, okainak és mértékének feltárására irányul az állami fenntartású hazai szakgimnáziumokban folyó informatikai szakképzésben. A kutatás pilot-jellegű: nincs referencia-adat, tehát az eredmények hiánypótlók.

Arra a kérdésre kíván választ adni, hogy vajon a tanári objektivitást befolyásoló és fentebb felsorolt külső okok (faktorok) általánosan létező jelenségek-e, továbbá az előzetes kutatások alapján fókuszba került okok szignifikánsnak mutatkoznak-e.

A kutatás egyik célja, hogy kapcsolatot keressen a befolyásolási faktorok, valamint a területi eloszlás, a településtípus és a válaszadó munkahelyének helyt adó települések gazdasági és szocio-kulturális helyzete között, amit korrelációs együtthatókkal kíván jellemezni. A hátrányos helyzet választott mérőszáma az egy főre eső átlagos jövedelem a vizsgált időszakban a válaszadó munkahelyének helyt adó településen (forrás: KSH).

2.1. A kutatás céljai, kérdései

A kutatás egyik célja annak kiderítése, hogy mennyire elterjedt jelenségről van szó. Ennek keretében arra kell választ találni, hogy a befolyásolás különböző formáit – a szóbeli utalástól a nyílt fenyegetésig – alkalmazva próbálták-e befolyásolni a válaszadókat a tanulók tanulmányi teljesítményének értékelése során. A jelenség létezőnek minősíthető, ha a populációnak legalább az 5%-a pozitív választ ad.

További célja annak feltárása, hogy vajon gyakoribb-e a tanárok befolyásolása vagy annak kísérlete az ország hátrányosabb helyzetűnek minősülő régióiban levő iskolákban.

Valamint annak feltárása, hogy vajon a mentorprogramokban részt vevő tanulók tanulmányi teljesítményének felülértékelésére irányuló befolyásolási kísérlet gyakoribb-e. (Mentorprogram: a magyar Kormány által működtetett „Útravaló ösztöndíjprogram” célja, hogy csökkentse a végzettség nélküli iskolaelhagyást, a hátrányos helyzetű tanulók

végzettségi szintjének növelését, valamint a minőségi oktatáshoz, neveléshez és képzéshez való hozzáférés biztosítását. Ennek keretében juttatásokkal segíti a megfelelően vagy jól tanuló támogatott tanulókat.)

2.2. Kutatási módszerek

Az induktív, ezen belül leíró stratégiájú empirikus kutatásunk mintája a hazai középfokú képzésben dolgozó, informatikai szaktárgyakat tanító tanárok az egész országban (populáció: $N = 1115$ fő). A minta kiválasztásánál az érintettség és a kutathatóság, ezen belül a kezelhető méret és az elérhetőség volt a domináns szempont. A vizsgált időszak: a 2016-17. és 2017-18. tanév. A feltárás módszere online kérdőíves kikérdezés és részben strukturált interjú. Az online felmérésben 59 értékelhető válasz érkezett be, az interjúban pedig 8 alany vett részt. Az előbbi adatainak feldolgozása kvantitatív, az utóbbié kvalitatív módszerekkel történt.

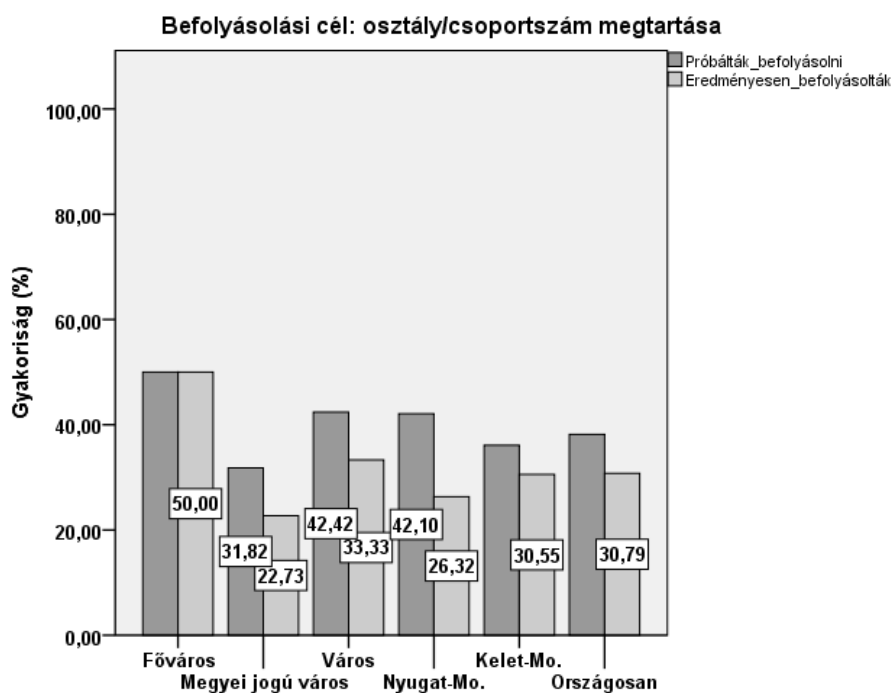
A populációra vonatkozó országos eredmények terület (Nyugat-Magyarország, Kelet-Magyarország) és településtípus (főváros, nagyváros, kisváros) szerinti korrekciót tartalmaznak. Az országos adatok 95%-os megbízhatósághoz tartozó konfidencia intervallumon belül vannak.

3. Kutatási eredmények

A diagramokon a bal oldali (sötétebb) oszlop a kísérleteket, a jobb oldali (világosabb) oszlop az eredményes kísérleteket reprezentálják. A jelentősebb befolyásolási faktorok az alábbiak.

Az osztályok és/vagy csoportok számának megőrzése

Az osztályok és a csoportok száma befolyásolja a tanári állások számát, ezért a tanári állások megtartása az egyik leggyakoribb befolyásolási indok. Bár tanárhiány van az informatikai szakképzésben, mégis hatékony érvnek látszik az egzisztenciális stabilitás elvesztésének a lehetősége. Az adatok homogének, a fővárosi eredmények viszont származhatnak a kis mintanagyságból is. Az eredményességi arány 80,6 %, tehát hatékony ez az érvelés.

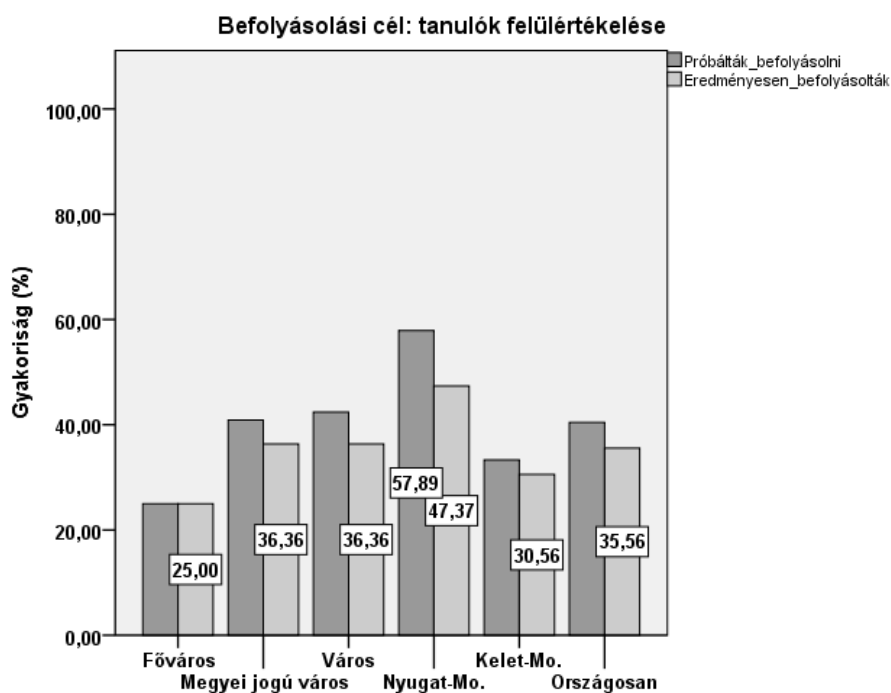


Forrás: Saját ábra

1. ábra Az osztály- és csoportszám megtartása, mint befolyásolási szándék országos gyakorisága

Engedékeny értékelés (felülértékelés)

Gyakori elvárás a tanárokkal szemben az értékelési szokásoknak a tanulók teljesítményéhez igazítása. Az előbbi adatsortól eltérően itt nem teljes a homogenitás: Nyugat-Magyarországon szignifikánsan gyakoribb a jelenség. Országosan a populáció 40,43 százaléka tapasztalt ilyen eredetű nyomásgyakorlási kísérletet. Az eredményességi arány 87,9 %, tehát ez az indoklás is hatékony.

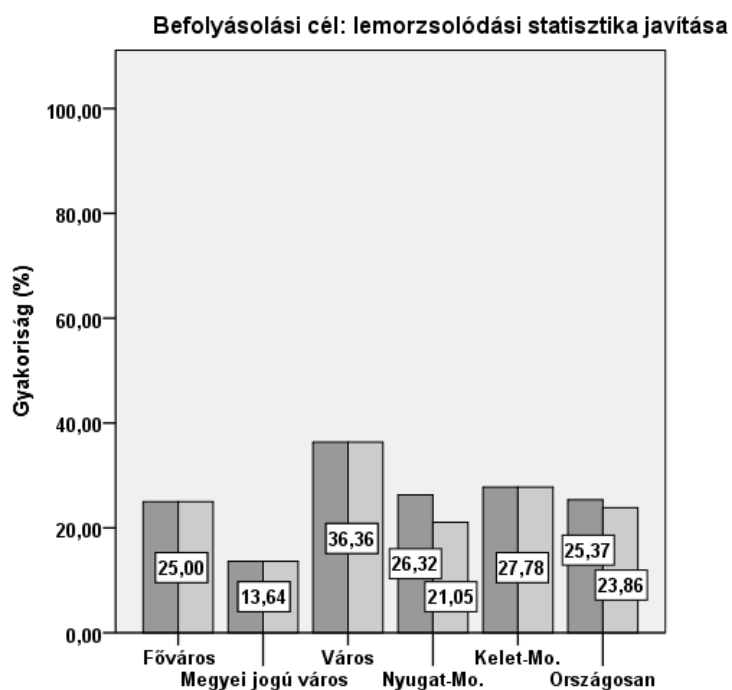


Forrás: Saját ábra

2. ábra A tanulók felülvértékelése, mint befolyásolási szándék országos gyakorisága

Statisztikai adatok optimalizálása

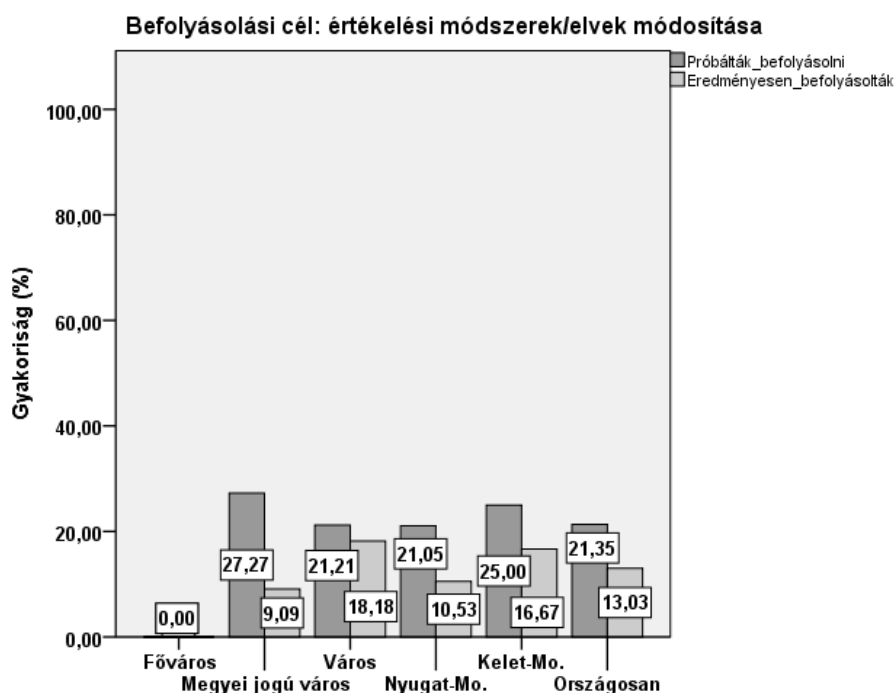
Jelentős befolyásolási ok az un. lemorzsolódási statisztika optimalizálása a negatív következmények elkerülése végett. Az oktatáspolitikai magasabb szintjei erős nyomást gyakorolnak az oktatási intézményekre, hogy az évismételő és az iskolát végzettség nélkül elhagyó tanulók aránya ne haladja meg a 10 százalékot. Ez az ok is jelen van a teljes populációban, ami a nagyvárosok (az esetek többségében az átlagnál némileg magasabb képzési színvonalat nyújtó) iskoláiban is jelentkezik, de a kisebb települések iskoláiban gyakoribb. Ami a hatékonyságot illeti, az esetek 94 %-ában sikerül ezzel az indoklással jobb belátásra bírni a tanárt.



Forrás: Saját ábra

3. ábra A lemorzsolódási statisztika javítása, mint befolyásolási szándék országos gyakorisága

Az értékelési szokások és elvek módosítására már sokkal kisebb igény mutatkozik. Ide tartozik az érettségi vizsga és a szakmai vizsga javításával kapcsolatos észrevétel, valamint a következtlen értékelési gyakorlat kifogásolása. Ezek az észrevételek többnyire nem destruktívak, hanem segítik a tanárt a pontosabb, szakszerűbb értékelési gyakorlat kialakításában. Jelenléte homogén, de ritkább, mint a már említett okok. Kevésbé meggyőző érv: csak 61 %-os az eredményességi mutatója.



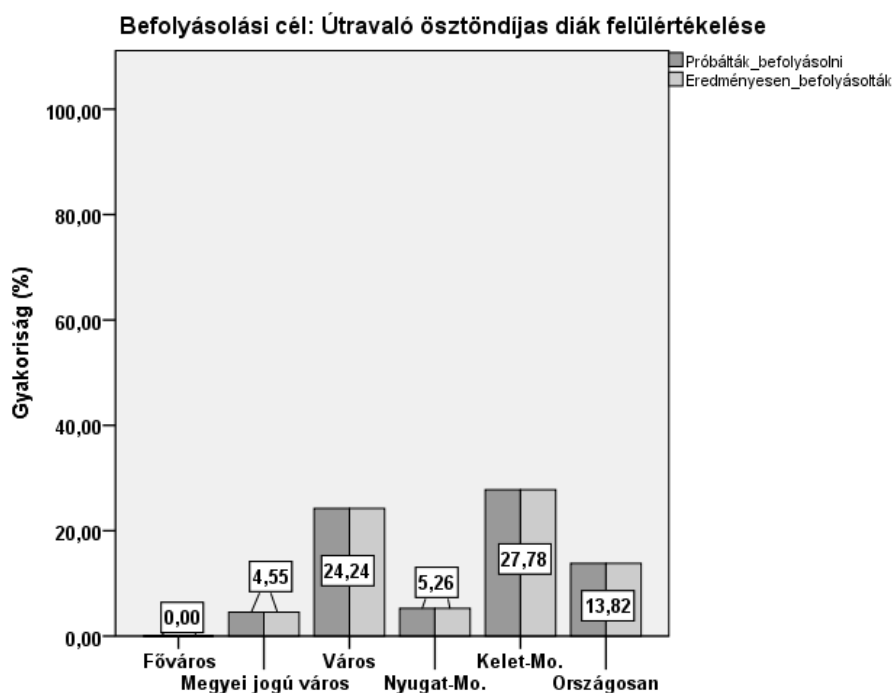
Forrás: Saját ábra

4. ábra Az értékelési módszerek és elvek módosítása, mint befolyásolási szándék országos gyakorisága

Az Útravaló programban részt vevő diákok felülrértékelése

A hátrányos helyzetű tanulókat segítő mentorprogramokban (Útravaló, AJKSZP) részt vevő tanulók „empatikusabb” értékelése (tehát felülrértékelése) csak a Kelet-Magyarországi (többnyire hátrányos helyzetű régiókban levő) kisvárosok iskoláiban szignifikáns elvárás. (Az Arany János programban (AJKSZP) részt vevőkkel kapcsolatban csak egy válasz érkezett, ami nem került értékelésre.)

A hátrányos helyzetű tanulók kisebb számban fordulnak elő az informatikai szakképzésben, mint a szakképzés alacsonyabb szintjén, ami megjelenik az eredményekben és a gyakoriságok eloszlásában. Az adatok szerint ennek az indoklásnak az eredményessége 100 %-os.



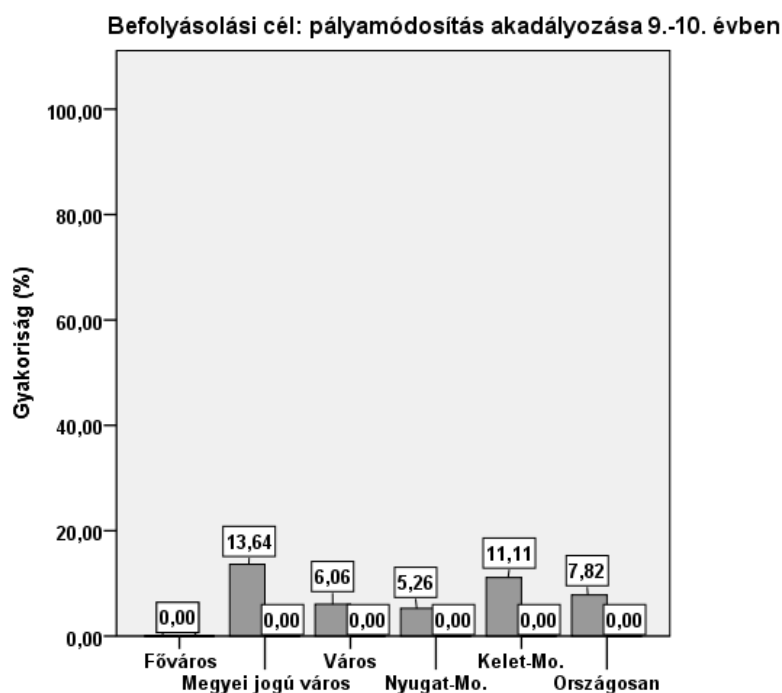
Forrás: Saját ábra

5. ábra Az Útravaló programban részt vevő diákok felülértékelése, mint befolyásolási szándék országos gyakorisága

Forrás: Saját ábra

Szakképzési iránymódosítást kikényszerítő megelőző buktatás megakadályozása

Egyre gyakrabban fordul elő, hogy egyes tanulók az informatikai képzés első felében vagy harmadában még meg tudnak felelni az elvárásoknak, de láthatóan nem lesznek képesek megbirkózni a következő évfolyamok egyre nagyobb kihívásaival. Nem lesznek képesek sikeres vizsgát tenni a képzés végén, vagy el sem fognak jutni a vizsgáig, mert a teljesítőkéességük nem elegendő ehhez. Ilyenkor dilemma elé kerül a tanár: már a képzés elején akadályozza meg a tanuló magasabb évfolyamba jutását és segítse a pályamódosítását, vagy engedje tovább a diákot egy sokkal nagyobb kudarc felé. A tanárok egy része ilyenkor kikényszeríti a tanuló pályamódosítását egy megelőző buktatással, ami viszont ellenállásba ütközhet. A kutatás eredményei szerint a felmérésben részt vett informatikatanárok mintegy 7,8 százaléka került ebbe a helyzetbe a vizsgált időintervallumban és egyikük sem engedett a nyomásnak.

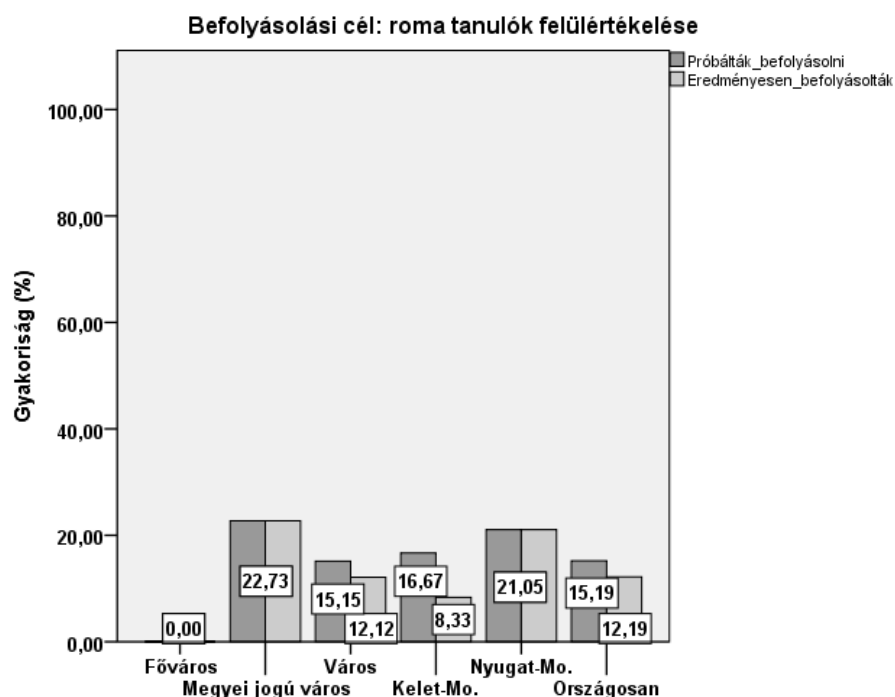


Forrás: Saját ábra

6. ábra A szakképzési irány módosításának akadályozása, mint befolyásolási szándék országos gyakorisága

Cigány/roma tanuló felülértékelése

Létező, de a többi faktornál ritkább, hogy a diáknak az etnikai hovatartozásával próbáljon érvelni, amikor felülértékelésre próbálja rávenni a tanárt. Az interjúk alapján a befolyásolási cél a bukás elkerülése. A válaszadók 3,3%-a a „Nem kívánok válaszolni” válaszlehetőséget jelölte meg, ami utal a kérdés kényes voltára. Feltehetően nekik is vannak ilyen tapasztalataik, de nem mertek vagy nem akartak beszélni róla. Az eloszlás nem mutat nagy eltéréseket. A hatékonyság 80,3%, ami a kisvárosokban és Kelet-Magyarországon alacsonyabb.



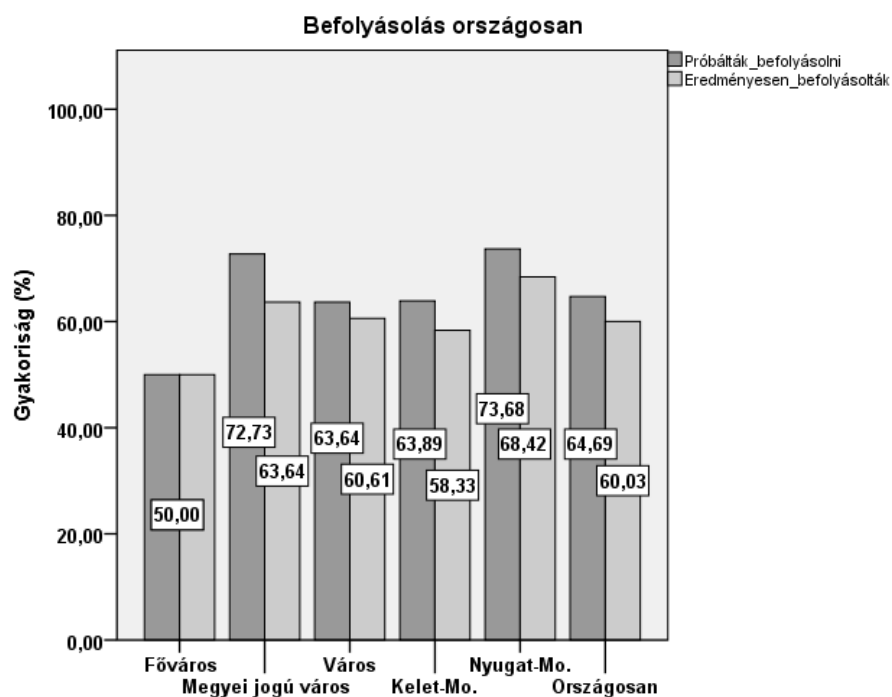
Forrás: Saját ábra

7. ábra A roma tanulók felülértékelése, mint befolyásolási szándék országos gyakorisága

Összegzés

Az alábbi diagramon azok aránya látható, akik legalább egy befolyásolási kategóriában érintettek voltak. A válaszadók több, mint 66 százaléka jelezte, hogy valamelyik okból megpróbálták befolyásolni. Ez a populációra vetítve és korrigálva 64,69 százalék. Az eredmények szignifikánsan meghaladják a hipotézisbeli 5%-ot, tehát a jelenség létezik és nem függ sem országrésztől, sem településmérettől.

Az ország nyugati felében és a nagyvárosokban 70% feletti az arány, ami nem jelent szignifikáns különbséget.



Forrás: Saját ábra

8. ábra A befolyásolás országos gyakorisága

Befolyásolási eredményesség

A populáció 60,03%-át sikerült befolyásolni, ami 92,8%-os eredményességet jelent. Az értékek kis eltéréssel az országos átlag körül ingadoznak.

1. táblázat A befolyásolási eredményesség területi és településtípus szerinti megoszlása

Országrészek és településtípusok	Befolyásolási eredményesség
Főváros	100,00%
Megyei jogú város	87,50%
Város	95,24%
Kelet-Magyarország	91,30%
Nyugat- Magyarország	92,86%
Országosan	92,79%

Forrás: Saját táblázat

A válaszadók 82,1 százalékát több okból is megpróbálták befolyásolni, 28,2 százalékát négy vagy több okból, ami jelentősnek tekinthető.

2. táblázat A befolyásolási okok számának megoszlása

Befolyásolási okok száma	Gyakoriság
1	17,9%
2	28,2%
3	25,6%
4	15,4%
5	5,1%
6	7,7%

Forrás: Saját táblázat

A faktorok korrelációja a területi eloszlással, a településtípussal és az iskolának helyet adó település hátrányos helyzetének mértékével.

Bár a faktorok gyakorisága és területi eloszlása változatos, a korrelációs együtthatók a vizsgált szempontoknál $r = 0,2$ alatt voltak, kivéve a "felülértékelés" faktornál, amelynél a területi elhelyezkedéssel $r = 0.21$ korrelációs érték adódott.

Összefoglalás

Az eredmények azt mutatják, hogy a tanároknak a tanulók értékelésének torzítására irányuló befolyásolása szignifikánsan jelenlevő jelenség. A megkérdezettek több, mint 64,69 százalékát megpróbálták befolyásolni a vizsgált időszakban.

60,03 % engedett a befolyásolásnak, ami azt jelenti, hogy a befolyásolás eredményessége a befolyásoló személy szemszögéből nézve 92,79 %. A jelentősebb faktorok: engedékenyebb értékelés elérése (40,43%), osztályszám és/vagy csoportszám megtartása (38,19%), lemorzsolódási/eredményességi statisztika javítása (25,37%), értékelési módszereken változtatás (21,35%). Ezzel szemben alig jellemző okok: a mentorált (hátrányos helyzetű) diákok felülértékelése (13,82%), roma diákok felülértékelése (15,19%), pályamódosítás akadályozása (7,82 %). A korrelációs értékek alapján általánosságban kijelenthető, hogy a jelenség jelen van az informatikai szakképzésben az egész országban.

Az eredmények mindegyike az oktatási rendszer valamilyen anomáliájára hívja fel a figyelmet és további kutatások alapja lehet a jelenség mélyebb megismerése és a háttérének jobb megértése érdekében.

Irodalomjegyzék

- Allport, G. W. (1999): Az előítélet. Osiris Kiadó, Budapest
- Aud, S. – Fox, M. A. – Ramani, A. K. (2010): Status and trends in the education of racial and ethnic groups. DC: National Centre for Educational Statistics, U. S. Department of Education. Washington
- Bacskai, K. (2015). Iskolák a társadalom peremén. Belvedere Meridionale, Szeged.
- Burián, M. (2013): A motiváció mint az esélyegyenlőség forrása. Iskolakultúra, 23(5-6), p90-98
- Csapó, B. (2002): A képességek fejlődési ütemének egységes kifejezése: a Gamma koeficiens. Magyar Pedagógia, 102(3), p391–410
- Csapó, B. (2002): A tudáskonceptió változása: nemzetközi tendenciák és a hazai helyzet. Új pedagógiai szemle, 52(2), p38-45
- Fitz-Gibbon, C. T. – Williamson, J. (1990): The Lack of Impact of Information: Performance Indicators for A Levels. Educational Management Administration & Leadership, 18(1), p37-45.
- Forgas, J.P. (2011): She just doesn't look like a philosopher...? Affective influences on the halo effect in impression formation. European Journal of Social Psychology, 41(7), p812–817
- Forray, R. K. – Pálmáiné Orsós, A. (2010): Hátrányos helyzetű vagy kulturális kisebbség – cigány programok. Educatio, 19(1), p75-87
- Gyökös, E. – Szemerszki, M. (2014): Hol tart ma az oktatás- eredményességi kutatás? Új Pedagógiai Szemle, 64(1-2), p43-63
- Hörich, B – Bacskai, K (2018): Az iskolai lemorzsolódás intézményi jellemzői. Magyar Pedagógia, 118(2), p133–156
- Kasik, L. – Guti K. – Gáspár Cs. (2014): Hátrányos és nem hátrányos helyzetű diákok szociálisprobléma-megoldó gondolkodása. Magyar Pedagógia, 114(1), p49–63
- Kasik, L. (2015): A szociálisprobléma-megoldás fejlődése serdülőkorban – két longitudinális vizsgálat tapasztalatai. Magyar Pedagógia, 115(2), p139–153
- Kertesi, G. – Kézdi, G. (2009): A roma fiatalok általános iskolai eredményessége, középiskolai továbbtanulása és középiskolai sikeressége. MTA-KTI, Budapest
- L. Ritók, N. (2012): Bukdácsoló esélyegyenlőség. Iskolakultúra, 22(4), p103-105
- Lachman, S.J. – Bass, A.R. (1985): A Direct Study of Halo Effect. Journal of Psychology, 119(6), p535–540
- Moore, F. R. – Filippou, D. – Perrett, D. I. (2011): Intelligence and attractiveness in the face: Beyond the attractiveness halo effect. Journal of Evolutionary Psychology, 9(3), p205–217
- Munkácsy, K. – Juhász, A. (2011): A hátrányos helyzet hatása a tanulmányi eredményekre. Modern iskola, 5(3), p 46-47

- Nagy, Á. – Veszprémi, A. (2018): A hidden extracurriculum fogalma. Új pedagógiai szemle, 68(7-8), p62-75
- Peterson, Ch – Maier, S. F. – Seligman, M. E. P. (1993): Learned helplessness: A theory for the age of personal control. Oxford University Press, New York
- Pusztai, G. (2002): Tetten érhető-e a rejtett tanterv? Iskolakultúra, 12(12), p39-47.
- Széll, K. (2015). Iskolai eredményesség a hátrányos helyzet tükrében. Educatio, 24(1), p140–147
- Szemerszki, M. (2015) (szerk.): Eredményesség az oktatásban. Dimenziók és megközelítések. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest
- Szilvay, G. (2009): Esélyegyenlőség és integráció: [Az Oktatási, Integráció és Esélyegyenlőségi Programról]. Modern iskola, 3(6), p28-30
- Tóth, E. (2011): Pedagógusok nézetei a tanulóitjeljesítmény-mérésekről. Magyar Pedagógia, 111(3), p225–249